

Kamil Niedziałkowski

UDZIELANIE SAKRAMENTU NAMASZCZENIA CHORYCH BEZ ZGODY PRZYJMUJĄCEGO – ASPEKTY CYWILNO-KANONICZNE

Przedmiotem artykułu jest sakrament namaszczenia chorych według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹ i zagadnienie wolności podmiotu przyjmującego ten sakrament oraz jej cywilnoprawnej ochrony w *Kodeksie cywilnym*². Przynikiem podjęcia się analizy zagadnienia udzielenia sakramentu namaszczenia chorych bez zgody przyjmującego był wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2013 r.³ Dlatego też w artykule będą scharakteryzowane: pojęcie sakramentu chorych, wymogi udzielania tego sakramentu oraz kwestie wynikające z prawa cywilnego w zakresie udzielenia sakramentu namaszczenia chorych bez zgody przyjmującego.

1. POJĘCIE SAKRAMENTU NAMASZCZENIA CHORYCH

Definicja legalna sakramentu namaszczenia chorych znajduje się w kan. 998, według której „namaszczenia chorych, poprzez które Kościół wiernych niebezpiecznie chorych powierza Chrystusowi cierpiącemu

MGR KAMIL NIEDZIAŁKOWSKI – doktorant, Katedra Prawa Wyznaniowego, Instytut Prawa, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: ul. Kunickiego 25/11, 20-417 Lublin; e-mail: kamil_n_1990@wp.pl

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. *Kodeks cywilny*, Dz. U. z 2017 r., poz. 459 z późn. zm. [dalej cyt.: k.c.].

³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2013 r., sygn. akt II CSK 1/13, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/II%20CSK%201-13-1.pdf> [dostęp: 22.04.2017].

i uwielbionemu, ażeby ich podtrzymał i zbawił, udziela się przez namaszczenie ich olejem i wypowiedzenie słów przypisanych w księgach liturgicznych”. Powyższy przepis, będący kanonem wprowadzającym, zawiera połączenie zasadniczych elementów konstytutywnych i doktrynalnych sakramentu⁴. Takie rozumienie sakramentu namaszczenia chorych zostało wypracowane dopiero podczas Soboru Watykańskiego II, który przypominał, że sakrament ten nie jest przeznaczony wyłącznie dla umierających, dlatego też zrezygnowano z terminów „ostatnie namaszczenie”, czy też „sakrament umierających”.

Ustawodawca w kan. 998 wymienia wymogi *sine qua non* zaistnienia tego sakramentu, którymi są: namaszczenie olejem i wypowiedzenie słów przepisanych w księgach liturgicznych [Zubert 2011, 199].

2. WYMOGI UDZIELENIA SAKRAMENTU

Kapłan udzielając sakramentu namaszczenia chorych zarówno osobie przytomnej, jak i nieprzytomnej, musi mieć na uwadze wymogi, które w tej materii stawia ustawodawca kodeksowy. Nie każda osoba zdolna jest do ważnego i godziwego przyjęcia tego sakramentu. Dlatego też należy przedstawić kryteria, jakie musi spełnić podmiot, aby ważnie przyjąć sakrament chorych.

Zgodnie z kan. 1004 § 1: „Namaszczenia chorych można udzielić wier-nemu, który po osiągnięciu używania rozumu zaczyna znajdować się w niebezpieczeństwie na skutek choroby lub starości”. Z tak sformułowanego przepisu wyróżnić można trzy wymogi, jakie musi spełniać osoba przyjmująca ten sakrament, tj. 1) przyjęcie chrztu; 2) wejście w stan niebezpieczeństwa na skutek starości lub choroby; 3) osiągnięcie stanu używania rozumu.

2.1. Przyjęcie chrztu

Ustawodawca w kan. 1004 nie określa *expressis verbis* wymogu przyjęcia chrztu, używa jednak pojęcia „wierny”, nawiązując do kan. 204 § 1⁵.

⁴ Zgodnie z *Katechizmem Kościoła Katolickiego*: „wśród siedmiu sakramentów istnieje jeden specjalnie przeznaczony do umocnienia osób dotkniętych chorobą”, zob. *Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana 1997; tekst polski w: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. 2, Pallottinum, Poznań 2012, nr 1511.

⁵ „Wiernymi są ci, którzy przez chrzest wszczępieni w Chrystusa, zostali ukonstytuowani Ludem Bożym i stawszy się z tej racji na swój sposób uczestnikami kapłań-

Ponadto w perspektywie rozważanego zagadnienia należy mieć również na uwadze kan. 96⁶, 842 § 1 i 849, w których ustawodawca stanowi, że chrzest jako *ianua sacramentorum* (brama sakramentów), stanowi podstawę do przyjęcia pozostałych sakramentów.

2.2. Osiągnięcie stanu używania rozumu

Drugi wymóg, który został zawarty w kan. 1004, należy odczytywać łącznie z kan. 11 i 97 § 2. Ustawom czysto kościelnym podlegają osoby, które posiadają „wystarczające używanie rozumu” oraz – jeżeli ustawa nie zastrzega wyraźnie czego innego – ukończyły siódmy rok życia. To właśnie ukończenie siódmego roku życia uważane jest w prawie kanonicznym za granicę rozróżniającą dziecko od małoletniego. Wiąże się z nią także kwestia używania rozumu: osoba poniżej tej granicy traktowana jest jako nieposiadająca używania rozumu, natomiast po ukończeniu siódmego roku życia domniemywa się jego używanie. Z analizy kan. 97 § 1 wynika zatem, iż dziecko jako osoba nieposiadająca używania rozumu, nie może być podmiotem sakramentu namaszczenia chorych [Zubert 2011, 199]. Kwestia udzielania tego sakramentu, uregulowana została również w przepisach liturgicznych, a konkretnie w księdze *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*⁷. Ustawodawca w nr. 12 tego dokumentu stanowi, iż „dzieciom również należy udzielić namaszczenia chorych, jeżeli osiągnęły taki poziom umysłowy, że ten sakrament może im przynieść pokrzepienie. W razie wątpliwości, czy osiągnęły używanie rozumu, należy udzielić sakramentu” [Bartoszek 2010, 168]. Z analizy przytoczonego przepisu wnioskować można, iż zakres semantyczny użytego w nim słowa „dziecko” jest nieco szerszy i bardziej potoczny od kodeksowego. Nie jest tu stawiana żadna granica wieku lecz bardziej wezwanie, aby każdy przypadek rozpatrywać

skiego, prorockiego i królewskiego posłannictwa Chrystusa, zgodnie z własną każdego pozycją, są powołani do wypełniania misji, jaką Bóg powierzył pełnić Kościołowi w świecie”.

⁶ „Przez chrzest człowiek zostaje wcielony do Kościoła Chrystusowego i staje się w nim osobą, z obowiązkami i prawami, które – zważywszy ich pozycję – są właściwe chrześcijanom, jeśli są we wspólnocie kościelnej i o ile nie przeszkadza sankcja nałożona zgodnie z przepisem prawa”.

⁷ *Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae*, Typis Polyglottis Vaticanis 1972; tekst polski w: *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo*, Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, Katowice 2010, s. 18 [dalej cyt.: *Obrzędy*].

indywidualnie [Kumor 2016, 163]. Nie należy zatem uznawać za nieprzekraczalną granicę siódmego roku życia, „gdyż z natury rzeczy jest ona tylko cezurą przybliżoną” [Pastuszko 1985, 180].

2.3. Stan niebezpieczeństwa spowodowany chorobą lub starością

Wiele niejasności zrodziło błędne tłumaczenie na język polski kan. 1004, opublikowanego w 1984 r. Dlatego też na początku analizy tego zagadnienia należy podkreślić, że nie chodzi tu o wiernego, który znalazł się w niebezpieczeństwie śmierci (*periculum mortis*) [Słowikowska 2014, 125], ale o znajdowanie się w niebezpieczeństwie na skutek choroby lub starości (*ob infirmitatem vel senium in periculo incipit versari*). Niebezpieczeństwo na skutek choroby ma szerszy zakres pojęciowy, gdyż oprócz prawdopodobieństwa utraty życia, może również dotyczyć utraty zdrowia [Janczewski 2012, 44]. Nie musi być ono definitywnie wysokie, w takim przypadku wystarczy prawdopodobna i roztropna ocena, iż człowiekowi w podeszłym wieku lub choremu, takie niebezpieczeństwo zaczyna grozić [Pawluk 2010, 380].

Ustawodawca kościelny wymaga jedynie, by choroba była poważna, nie wypowiada się natomiast na temat jej charakteru. Przyjmuje się zatem, iż może być to zarówno choroba fizyczna, jak i psychiczna. Szczególnie trudnym jest określenie stopnia niebezpieczeństwa przy chorobach psychicznych. W takich przypadkach szafarz powinien skonsultować się z kompetentnymi osobami [Zubert 2011, 199]. Namaszczenia udzielić można także choremu przed operacją, której przyczyną jest niebezpieczna choroba [Pawluk 2010, 380].

Drugą przesłanką niebezpieczeństwa, przewidzianą w kan. 1004 jest starość. Ustawodawca jednak nie określa, jak należy rozumieć to pojęcie. Zagadnienie to zostało precyzyjniej zawarte w przepisach liturgicznych. „Osobom w podeszłym wieku, których siły opuszczają, można udzielić namaszczenia chorych również wtedy, gdy nie zagraża im niebezpieczna choroba” (*Obrzędy* 11). Starość, jako naturalny proces rozwijający się w ludzkim ciele w miarę upływu lat, przejawiający się ogólnym osłabieniem organizmu oraz postępującą utratą sił, łączy się często z różnymi niebezpieczeństwami. Dlatego też zasadne jest udzielanie sakramentu osobom w podeszłym wieku. W miarę możliwości osąd w kwestii stopnia zaawansowania starości należy wydawać w porozumieniu z kompetentnymi osobami [Janczewski 2012, 45-46].

2.4. Prośba o sakrament

W kan. 1006 ustawodawca stanowi: „Sakramentu należy udzielać chorym, którzy – będąc przytomni na umyśle – przynajmniej pośrednio o niego prosili”. Z kolei zgodnie z kan. 843 § 1: „Święci szafarze nie mogą odmówić sakramentów tym, którzy właściwie o nie proszą, są odpowiednio przygotowani, a prawo nie zabrania im ich przyjmowania”. Zostały w nim zawarte ogólne wymogi do przyjęcia wszystkich sakramentów. Kluczowym kryterium w cytowanym przepisie jest wyrażenie prośby, dzięki której „uzewnętrznia się wewnętrzna intencja sakramentalna, przy czym do ważności sakramentu wystarcza intencja habitualna” (wyrażona co najmniej raz i później nie odwołana) [Zubert 2011, 203]. U wiernego przyjmuje się jej istnienie, gdy pragnie on czynić wszystko, co jest niezbędne do zbawienia, prowadzi w miarę swych możliwości życie sakramentalne, akceptuje prawdy wiary chrześcijańskiej, prowadzi życie zgodne z własnym sumieniem. Gdyby nawet „nie wyraził *explicite* intencji przyjęcia sakramentu namaszczenia chorych, domniemywa się, że co najmniej *implicite* pragnie go przyjąć” [Zubert 2011, 203].

Trudność stwierdzenia intencji przyjęcia sakramentu pojawia się w przypadku osób nieprzytomnych. W takich sytuacjach może być on udzielony jedynie wtedy, gdy „istnieje prawdopodobieństwo, że jako wierzący prosiliby o to, gdyby byli przytomni” (*Obrzędy* 14). Dlatego też szafarz może udzielić sakramentu chorych jedynie takiemu nieprzytomnemu, którego zna osobiście, mając jednocześnie przekonanie o jego wierze i związku z Kościołem. W przeciwnym razie należy zapytać kogoś, kto w odpowiedzialny sposób mógłby zaświadczyć, że jest to osoba, która przyjęła chrzest, należy do Kościoła, była praktykująca i niewątpliwie życzyła by sobie przyjąć w niebezpieczeństwie śmierci sakramenty Kościoła. Jeżeli powyższe wymogi nie mogą zostać spełnione, nie należy udzielać sakramentu, gdyż przewidziane są one jedynie dla ochrzczonych, którzy posiadają wiarę i przynajmniej pośrednio o nie proszą. „Obecnie bowiem nie można zakładać, że ten warunek spełniają wszyscy, którzy znajdują się w takiej sytuacji. Coraz częściej spotyka się osoby albo nie ochrzczone, albo takie, które będąc nawet w bliskim niebezpieczeństwie śmierci, świadomie odmawiają przyjęcia sakramentów” [Krakowiak 2006, 108].

2.5. Zakaz udzielania sakramentu

Nigdy nie udziela się żadnego sakramentu zmarłym, gdyż do jego ważności wymaga się, aby osoba pozostawała przy życiu. Wynika to z racji, iż łaski płynące z sakramentów nie są zmarłym już do niczego potrzebne. W pewnych jednak przypadkach mogą pojawić się wątpliwości co do faktu śmierci, np. osób w agonii. Kwestia ta została uregulowana w kan. 1005, który wskazuje, iż w razie wątpliwości, czy chory rzeczywiście umarł, należy udzielić sakramentu. Subiektywną ocenę stanu chorego pozostawia się szafarzowi, który w razie trudności może zwrócić się o pomoc do kompetentnych osób, a w szczególności lekarza [Janczewski 2011, 31-36].

Kolejny zakaz znajduje się w kan. 1007, zgodnie z którym: „Nie wolno udzielać namaszczenia chorych tym, którzy uparcie trwają w jawnym grzechu ciężkim”. Szafarz może zatem odmówić udzielenia sakramentu, ale jedynie w przypadku, gdy obie przesłanki zachodzą łącznie – jawny grzech ciężki oraz upór. Przepis nie znajduje zatem zastosowania w sytuacji, gdy jeden z wymogów został spełniony, a co do drugiego nie ma pewności [Pastuszko 1985, 193]. Przyczyna uporu związana jest najczęściej z jawnym grzechem ciężkim. Grzech jest jawny, gdy jest on znany w jakimś szerszym gronie, środowisku, np. parafia. Uporczywe trwanie w jawnym grzechu ciężkim prowadzi do domniemania braku intencji po stronie przyjmującego, która zgodnie z kan. 843 § 1 wymagana jest do ważności każdego sakramentu. „Dla szafarza więc miarodajna jest zasadniczo (...) osobista prośba chorego i wola przyjęcia sakramentu. Kto nie chce go otrzymać, temu właściwie nie szafarz odmawia sakramentu, lecz on sam pozbawia się łaski sakramentalnej wskutek uporczywego trwania w grzechu ciężkim i braku żalu oraz woli poprawy życia” [Zubert 2011, 205].

Do grona osób, którym należy odmówić sakramentu namaszczenia zalicza się heretyków, notorycznych apostatów, schizmatyków, tych, którzy wybrali spalenie swego ciała z motywów przeciwnych wierze chrześcijańskiej (kan. 1184 § 1). To kodeksowe wyliczenie nie ma charakteru *numerus clausus* [Kumor 2016, 175].

3. ASPEKTY CYWILNO-PRAWNE

Incydentalne są przypadki, w których sądy państwowe rozpatrują kwestie związane z udzielaniem sakramentów. Jeden z wyroków w takiej spra-

wie został wydany przez Sąd Najwyższy dnia 20 września 2013 r., w którym zaskarżony wyrok został uchylony, a sprawa skierowana do ponownego rozpoznania.

Były pacjent Samodzielnego Publicznego Szpitala Klinicznego w Szczecinie wytoczył powództwo przeciw temu szpitalowi, żądając 90 tys. zł zadośćuczynienia za naruszenie jego dóbr osobistych. Podstawą dochodzenia zadośćuczynienia było – jak wskazywał – naruszenie wolności sumienia, w związku z udzieleniem mu przez zatrudnionego tam kapelana sakramentu namaszczenia chorych wbrew jego woli. Powód w czasie udzielenia sakramentu był w stanie śpiączki farmakologicznej związanej z przeprowadzoną operacją, zaś jako niewierzący, dowiadując się o zaistniałej sytuacji – zgodnie z uzasadnieniem orzeczenia – doznał „szoku, załamania nerwowego, pogorszył się jego stan psychiczny i fizyczny, zagrażał mu kolejny zawał serca”.

Według przedmiotowego orzeczenia zachowanie kapłana zgodne było z prawem kanonicznym, które – jak wskazał Sąd – „nakazuje (...) księdzu udzielić sakramentu w razie wątpliwości, gdy chory jest nieprzytomny i nie może wyrazić swojej woli”. Ksiądz ze względu na stan śpiączki nie mógł ustalić czy osoba jest niewierząca, dlatego „musiał (...) postąpić tak, jakby powód był wierzący i chce, by mu udzielono sakramentu, gdyż znajduje się w niebezpieczeństwie śmierci”. Sąd Najwyższy nie przytoczył żadnego konkretnego kanonu, na którym opierał swoje twierdzenia. Ponadto w analizowanym wyroku podniósł, iż w momencie przyjęcia do szpitala powód nie poinformował nikogo, że jest osobą niewierzącą, ale należy podkreślić, że nie prosił on także o udzielenie sakramentu przed operacją. Rozważając powyższą kwestię, należy mieć na uwadze kan. 1006, zgodnie z którym „sakramentu należy udzielać chorym, którzy – będąc przytomni na umyśle – przynajmniej pośrednio o niego prosili”.

Sąd Najwyższy wskazał również, iż z materiału procesowego nie wynikało, aby kapelan przez pierwszą dobę pobytu powoda w szpitalu miał przesłanki do udzielenia mu sakramentu chorych, albo żeby mógł taką potrzebę przewidzieć.

Powód swego roszczenia dochodził na podstawie art. 448 k.c.⁸ w związku z art. 23 i 24 *Kodeksu karnego*⁹. Wskazał, że kapelan udzielając mu sa-

⁸ „W razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany

kramentu chorych, naruszył jego dobro osobiste w postaci wolności sumienia.

Dobra osobiste są kategorią prawną, ich ochrona została zagwarantowana w art. 23 i 24 k.c. Zgodnie z art. 23 k.c. „Dobra osobiste, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach”. Należy podkreślić, iż przez zwrot „w szczególności” ustawodawca czyni powyższe wyliczenie jedynie katalogiem przykładowym. Nie ma definicji legalnej „dobra osobistego” w polskim systemie prawnym. Są to wartości o charakterze niemajątkowym, które wiążą się z osobowością człowieka, a ponadto są powszechnie uznane w społeczeństwie [Rudnicki 1992, 33]. Natomiast instrumenty prawne, które służą ochronie tych dóbr zostały przewidziane w art. 24 k.c. W każdym przypadku ocena w sprawie naruszenia dobra osobistego – jak zostało podkreślone w orzeczeniu – nie może być wydawana na podstawie subiektywnych odczuć osoby żądającej ochrony prawnej, lecz jedynie w oparciu o kryteria obiektywne.

Sąd w rozpatrywanej sprawie powołał się na art. 53 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁰, w którym ustrojodawca zagwarantował prawo do wolności sumienia i religii oraz zakaz zmuszania kogokolwiek do uczestniczenia lub nieuczestniczenia w praktykach religijnych. Zdaniem Sądu, art. 53 Konstytucji RP „zapewnia ochronę wartości, jaką jest wolność sumienia, która musi być rozumiana nie tylko jako wolność religii (wyboru wyznania i prawa do swobodnego jego praktykowania), ale również jako gwarancja praw do wyboru światopoglądu innego niż religijny. Na równi z wolnością wyznania (prawem do praktykowania religii) Konstytucja stawia wolność sumienia (chroni więc prawa osób niewierzących do poszanowania ich światopoglądu), czego wyrazem jest zakaz zmuszania do uczestnictwa w praktykach religijnych”.

Sąd Najwyższy zdefiniował swobodę sumienia jako „wolne, wynikające z własnego przekonania wyrażanie określonego światopoglądu, w tym także wybór i praktykowanie określonej religii, wybór systemu wartości, wed-

przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia. Przepis art. 445 § 3 stosuje się”.

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. *Kodeks karny*, Dz. U. z 2017 r., poz. 2204.

¹⁰ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

ług którego dokonuje się oceny swoich zachowań, czynów, myśli i uczuć. Chroniąc swobodę sumienia, chroni się tym samym sferę pojęć, wyobrażeń i przekonań jednostki w tym i takich, które wiążą się z odpowiedzialnością na podstawowe pytania egzystencjalne”. Natomiast osoba, która jest niewierząca może oczekiwać, iż nie będzie poddawana praktykom religijnym wbrew swojej woli, a także zmuszana do udziału w nich, gdyż stanowiłoby to naruszenie „swobody wyznania”. Natomiast zagrożenie lub naruszenie swobody sumienia nie jest zależne od intencji sprawcy, lecz od skutków, które mogło spowodować lub spowodowało jego działanie.

W przedmiotowej sprawie powód uznał fakt udzielenia mu sakramentu namaszczenia chorych za przejaw naruszenia jego swobody sumienia. Zdaniem Sądu namaszczenie olejami powoda, który jest niewierzący nie wiązało się dla niego z żadnymi negatywnymi konsekwencjami w sferze zdrowia psychicznego i fizycznego. Sama informacja „że został poddany obrzędowi Kościoła katolickiego mogło spowodować u niego dyskomfort psychiczny, niesmak, czy też żal, jednak nie w takim nasileniu, jak opisany przez powoda, gdyż przejawia on swoje odczucia i emocje”. Sąd Najwyższy uznał te czynności za formę praktyki religijnej, która została dokonana wbrew woli powoda. Osoba niewierząca ma prawo odrzucać formy zachowań, które są sprzeczne z jej światopoglądem, nawet jeśli mają one jedynie charakter symboliczny. Naruszenie swobody sumienia następuje, gdy osoba wyznająca określoną religię, zostaje wbrew swej woli poddana praktykom przyjętym w innej religii, niezależnie od intencji osób, które się do tego przyczyniły. Analogicznie należy ocenić poddanie praktyce religijnej osoby niewierzącej. Sąd Najwyższy stwierdził ponadto, iż „poddanie człowieka nieakceptowanym przez niego praktykom religijnym nie jest zdarzeniem drobnym, banalnym, niezaskługującym na udzielenie ochrony na podstawie art. 23 KC”.

B. Rakoczy w artykule analizującym przedmiotowy wyrok stwierdził, iż Sąd pominął kwestię ochrony dobra osobistego samego kapłana, który udzielał sakramentu. „W przedmiotowej sprawie należało rozważyć, czy w przypadku odwrotnym, tzn. gdyby nie udzielono sakramentu namaszczenia chorych, po stronie szafarza nie doszłoby do naruszenia dobra osobistego polegającego na tym, że nie wypełniłby on swojej posługi, do której został powołany” [Rakoczy 2013, 329]. Pogląd ten należy uznać za niesłuszny. Mając na uwadze wielokrotnie przytaczany przepis *Obrzędów* trzeba stwierdzić, iż kapłan nie mógł udzielić sakramentu, gdyż nie istniało prawdopodobieństwo prośby o jego udzielenie. Skoro więc istniał zakaz

po stronie prawa kościelnego, nie może być mowy o naruszeniu dobra osobistego w postaci wolności sumienia kapelana.

ZAKOŃCZENIE

Prawo kanoniczne nie reguluje wszystkich zagadnień w sposób wyczerpujący, poszczególne kwestie uszczegóławiają m.in. przepisy prawa liturgicznego. Taka sytuacja zachodzi odnośnie do kan. 1007. Ustawodawca nie odnosi się bezpośrednio do osób nieprzytomnych, kwestie te zostały uregulowane w *Obrzędach* (nr 14). Nie jest słuszne, a nawet budzi zdziwienie fakt, że spora część doktryny bagatelizuje lub wręcz pomija przepisy prawa liturgicznego. Nie można ważyć, które z nich są ważniejsze: liturgiczne czy kanoniczne, tym bardziej, że w powyższym przypadku nie są one sobie przeciwstawne.

Przed udzieleniem sakramentu szafarz powinien ustalić, czy przyjmujący spełnia wszystkie wymogi. W rozpatrywanym powyżej przypadku kapelan nie wykazał się należyłą pilnością pełniąc posługę duszpasterską. Prawo kościelne w razie braku pewności co do intencji osoby, której udziela się sakramentu namaszczenia chorych, nakazuje postarać się, aby wątpliwość rozproszyć, np. poprzez skontaktowanie się z rodziną nieprzytomnego. Udzielenie sakramentu namaszczenia chorych bez zgody przyjmującego, wywołuje określone skutki, zarówno na gruncie prawa kanonicznego, jak i prawa cywilnego. Ustawodawca kościelny przewiduje, iż ważność udzielonego sakramentu warunkowana jest istnieniem intencji po stronie przyjmującego. Sakrament udzielony bez jego zgody jest nieważny i nie przynosi zarówno prawnych, jak i duchowych skutków. Jeżeli chodzi o prawo cywilne, skutkiem udzielenia sakramentu bez zgody przyjmującego – zdaniem Sądu Najwyższego – jest naruszeniem dobra osobistego w postaci wolności sumienia.

Analizowane przypadki z pewnością stawiają szafarza w sytuacji napięcia, pomiędzy koniecznością zachowania przepisów prawa, a potrzebą udzielenia sakramentu. Jedną z propozycji rozwiązania analizowanego problemu podają biskupi kanadyjscy. W wydanym przez siebie dokumencie stanowiącym poradnik dla proboszczów, zakazali udzielania namaszczenia chorych osobom nieprzytomnym, których przynależność religijna nie może być stwierdzona. Szafarz w takich przypadkach powinien jedynie pomodlić się nad umierającym lub zmarłym [Jakubiak 2013, 151]. W wa-

runkach polskich wydaje się wystarczającym uczuleniu duszpasterzy na kwestie związane z udzielaniem sakramentu osobie nieprzytomnej, apelując jednocześnie o zachowanie należytej pilności (kan. 840¹¹) w realizowaniu warunków precyzowanych w przepisach kanonicznych i liturgicznych. „Kościół może choremu jedynie proponować posługę sakramentalną, nie może natomiast do niej przymuszać. Choroba czy nawet niebezpieczeństwo śmierci nie usprawiedliwiają stosowania »represji« duszpasterskich wobec chorego lub jego bliskich. Mimo sytuacji niebezpiecznej człowiek pozostaje osobą wolną i nikomu nie wolno tej wolności naruszać, nawet w trosce o jego zbawienie” [Zubert 2011, 2005].

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa kościelnego

- Catechismus Catholicae Ecclesiae*, Libreria Editrice Vaticana 1997; tekst polski w: *Katechizm Kościoła Katolickiego*, wyd. 2, Pallottinum, Poznań 2012.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ordo unctionis infirmorum eorumque pastoralis curae, Typis Polyglottis Vaticanis 1972; tekst polski w: Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo, Wydawnictwo Księgarnia św. Jacka, Katowice 2010.

Źródła prawa państwowego

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. z 2017 r., poz. 2204.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, Dz. U. z 2017 r., poz. 459 z późn. zm.

¹¹ „Sakramenty Nowego Testamentu, ustanowione przez Chrystusa i powierzone Kościołowi, jako czynności Chrystusa i Kościoła, są znakami oraz środkami, poprzez które wyraża się i wzmacnia wiara, oddawany jest Bogu kult i dokonuje się uświęcenie człowieka. Z tej to racji w najwyższym stopniu przyczyniają się do wprowadzenia, umocnienia i zmanifestowania kościelnej wspólnoty. Dlatego w ich sprawowaniu święci szafarze oraz pozostali wierni winni okazać najwyższy szacunek i należną pilność”.

Orzecznictwo

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2013 r., sygn. akt II CSK 1/13.
<http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/II%20CSK%201-13-1.pdf>
[dostęp: 22.04.2017].

Literatura

- Bartoszek, Antoni. 2010. „Sakrament namaszczenia chorych a dzieci, które nie osiągnęły używania rozumu, oraz osoby od urodzenia upośledzone umysłowo.” *Studia Pastoralne* 6:168-82.
- Jakubiak, Tomasz. 2013. „Intencja przyjęcia sakramentu namaszczenia chorych według obecnie obowiązującego prawa Kościoła Łacińskiego.” *Warszawskie Studia Teologiczne* 26, nr 2:145-59.
- Janczewski, Zbigniew. 2011. *Ważność sprawowania sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego, uzdrowienia i święceń w porządku prawnym Kościoła katolickiego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Janczewski, Zbigniew. 2012. „Przyjmujący sakrament namaszczenia chorych.” *Prawo Kanoniczne* 55, nr 4:39-56.
- Krakowiak, Czesław. 2006. „Duszpasterstwo Liturgiczne. Z praktyki pastoralnej sakramentu namaszczenia chorych.” *Anamnesis* 12, nr 44:102-11.
- Kumor, Andrzej. 2016. „Podmiot sakramentu namaszczenia chorych.” *Kościół i Prawo* 5(18), nr 1:161-79. Doi: <http://dx.doi.org/10.18290/kip.2016.5.1-9>.
- Pastuszko, Marian. 1985. „Sakrament namaszczenia chorych w nowym prawie kanonicznym.” W *Duszpasterstwo w świetle nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. Jerzy Syryjczyk, 159-95. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Pawluk, Tadeusz. 2010. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. 4, *Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Rakoczy, Bartosz. 2015. „Udzielanie sakramentu namaszczenia chorych a naruszenie dobra osobistego pacjenta. Rozważania na tle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2013 roku (II CSK 1/13).” W *Katolickie zasady relacji Państwo-Kościół a prawo polskie*, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, i Henryk Stawniak, 312-35. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Rudnicki, Stanisław. 1992. „Ochrona dóbr osobistych na podstawie art. 23 i 24 k.c. w orzecznictwie Sądu Najwyższego w latach 1985-1991.” *Przegląd Sądowy* 1(92): 28-40.
- Słowikowska, Anna. 2014. *Uczestnictwo wiernych świeckich w liturgii Kościoła łacińskiego. Studium kanoniczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Zubert, Bronisław. 2011. „Sakrament namaszczenia chorych.” W *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. III/2: *Księga IV. Uświęcające zadanie Kościoła*. Część I. *Sakramenty*. Część II. *Pozostałe akty kultu Bożego*. Część III. *Miejsca i czasy święte*, red. Józef Krukowski, 182-205. Poznań: Pallottinum.

**Udzielenie sakramentu namaszczenia chorych bez zgody przyjmującego
– aspekty cywilno-kanoniczne**

Streszczenie

Opracowanie zawiera interpretację i analizę przepisów odnoszących się do sakramentu namaszczenia chorych. Analizie poddane zostały przepisy prawa kanonicznego oraz liturgicznego. Wyjaśnione zostało pojęcie sakramentu chorych oraz wymogi jego udzielania. Ostatnia część ma za przedmiot przepisy prawa cywilnego, które związane są z dobrem osobistym, jakim jest wolność sumienia. Analizie poddany został wyrok Sądu Najwyższego odnoszący się do przypadku udzielenia pacjentowi szpitala sakramentu chorych bez jego zgody.

Słowa kluczowe: namaszczenie chorych; sakrament chorych; dobro osobiste; wolność sumienia

**The Sacrament of the Anointing of the Sick
without the Consent of the Recipient – Civil and Canonical Aspects**

S u m m a r y

The study focuses on the interpretation and analysis of regulations about sacrament of the sick. The study analysed the canon and liturgical law. First part explained the meaning of the anointing of the sick and conditions for granting. The last part concerned the civil law, especially the personal right and freedom of conscience. The study took into account the Supreme Court ruling about give the patient a sacrament of sick without his consent.

Key words: anointing of the sick; sacrament of the sick; personal right; freedom of conscience

Information about Author: KAMIL NIEDZIAŁKOWSKI, J.C.L. – Ph.D. student, Department of Law on Religion, Institute of Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration at the John Paul II Catholic University of Lublin; ul. Kunickiego 25/11, 20-417 Lublin, Poland; e-mail: kamil_n_1990@wp.pl